

AÇIK MEKÂN NİŞLERİ

OUTDOOR SPACE NICHES

Dr. Elif Merve ALPAK

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
elifmerveakyol@hotmail.com, Trabzon/ Türkiye

Dr. Öğr. Gör. Tuğba DÜZENLİ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
tugbaduzenli@gmail.com, Trabzon/ Türkiye

Dr. Öğr. Gör. Sema MUMCU

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
semamumcu@gmail.com, Trabzon/ Türkiye

ÖZ

Kentsel mekânlar düz, tekdüze giden bir yapıya sahip olmaksızın, kendi içlerinde farklı etkinliklerin yapılabildiği birbirinden farklı küçük alt mekânlara bölündüklerinde, buldukları mekânı daha anlamlı kılarlar. Kentsel niş kavramı bu doğrultuda önem kazanmaktadır. Büyük açık mekanların, kendinden küçük alt mekanlara bölünmesi ile, ister aynı kullanıcıların ister farklı kullanıcıların zamanla alışkanlıklar ile orayı sürekli aynı etkinlikleri yapmak için kullanılması ile kentsel nişler oluşur. Bu çalışma kapsamında, açık mekân olarak caddelerin nasıl kentsel nişlere dönüştüğü irdelenerek, bunun yaşayan-canlı mekânların yaratılması ile arasındaki ilişkinin ortaya koyulması hedeflenmiştir. Yapılan literatür taraması ile, bir mekanın niş olması için öncelikli olarak oranın boşluk, oyuk, çıkıntı, duvar gibi fiziksel özellikleri barındırması gerektiği ve bu özellikler sayesinde insanların oraları kullanmayı alışkanlık haline getirdikleri, oraya karşı bir çevresel biliş oluşturarak kentsel nişleri oluşturdukları belirlenmiştir. Sonuçta, açık mekânlarda oluşan nişler sayesinde, insanların oralarda daha uzun zaman geçirdiği, durduğu, oyalandığı, birbirleriyle sohbet etme, izleme, dinleme, seyretme gibi hem pasif hem de sosyal iletişimlere girdikleri ve böylelikle geçilip gidilen bir yer olmaktan çıkıp canlı-yaşayan yerler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Niş, Kentsel Niş, Yaşayan-Canlı Yerler, Sosyal Etkinlik

ABSTRACT

Urban spaces have a flat, monotonous structure, making their space more meaningful when they are divided into different small sub-spaces where different activities can be performed within themselves. The concept of urban niche gains importance in this direction. Urban niches are formed by the division of large open spaces into small subspaces, either by the same users or by the habit of different users over time, which are constantly used to perform the same activities. In this study, it is aimed to reveal the relation between the open spaces and the creation of living-living spaces by examining how the streets are transformed into urban niches. By literature survey, it has been determined that, for a place to become a niche, the ratio should primarily contain physical features such as voids, hollows, protrusions and walls, and through these properties, people make habit of using it and create urban niches by creating an environmental cognition there. As a result, the niches formed in open spaces determine that people are engaged in passive and social communication such as a longer time spent, stopped, chatted, watched, listened to and watched, and thus live.

Keywords: Niche, Urban Niche, Living Places, Social Activity

1.GİRİŞ

Niş en genel tanımıyla oyuk-hücre-yuva-boşluk-köşe gibi kavramlara karşılık gelmekte ve tanımlı bir alan 'yer' belirtmektedir (Yavuz, 2005). Mimari bir öge olarak niş en genel tanımıyla ve en sık kullanımıyla duvarda bırakılmış boşluğu tanımlar (Antmen, 2013). Bu nişler genellikle bir şeylerin sergilenmesi ya da korunması için kullanılmaktadırlar.

Bir mekân olarak niş ise, büyük bir mekân içinde yer alan ancak işlevsel ve anlamsal açıdan farklılaşmış kendi varlığını ortaya koyan alt mekânlar olarak tanımlanabilmektedir (Yavuz, 2005).

Büyük ölçekte düşünüldüğünde, şehirde yaşayan bir insan için tanımlanabilir, kalabalığın içinde eve gelmiş hissi yaratan, bildik dükkânlar, yollar, insanlar görmesini sağlayan ve güven duygusu veren mahalle bir niştir (Germen, 2001). Küçük ölçekte ise, bir meydan, sokak gibi kentsel açık alanlarda duraklama, odak noktası olan oturma, havuz, merdiven, anıtsal yapılar, bir boşluk, oyuntu gibi mekân parçaları da bir niştir (Germen, 2001; Specter, 1974; Yavuz, 2005)

Tozkoparan (2001), kentsel mekânlarda nişi; düz, tekdüze giden ve birbirine benzeyen bir sokakta, bir oyuntu ya da bir boşluk olarak tanımlamıştır ve bu nişlerin oraya canlılık, değer ve anlam kattığını ve orayı özel kıldığını söylemiştir. Bir başka deyişle bir boşluk olarak niş, düzlüğün sıradanlığı karşısında duran, bir farklılaşma, monotonluğa bir başkaldırıdır. Hertzberger (2009) yaptığı çalışmasında, bireysel ve toplu olarak farklı aktivitelere esnek bir biçimde olanak sağlayacak biçimde bir mekânı alt mekânlara ayırarak, nişler oluşturmuştur (İslamoğlu ve Usta, 2016).

Göker ve Wilson (2001) kentin varoluş nedeninin, insanların birbirleriyle bir arada olma ihtiyacı olduğunu ve bu ihtiyacı bina yoğunluğu arasındaki açık alanların, boşlukların yani nişlerin giderebileceğini söylemiştir. Bu nişlerde insanlara oturacak, dinlenip bir şeyler yiyebilecekleri yerler ve sıcak bir atmosfer sağlarlar. Bununla birlikte kentsel nişler, mahallelerin yaşam konforunu arttırmada, kamusal alanların iyileştirilmesinde ve çeşitlendirilmesinde önemlidir (Yörür vd. 2018). Şahin ve Dostoğlu (2007) da nişlerin dış mekânlarda, güneşten ve soğuktan korunma gibi işlevleri de üstlendiğini söylemektedir.

Özetle, kentsel mekânlardaki nişler kendinden daha büyük bir mekânın içinde yer alan daha küçük bir mekândır. Nişler mekânın dokusundaki bir çeşit boşluk, köşe, oyuktur ve durup zaman geçirilen, sosyal etkileşimin yüksek düzeyde olduğu bir yerdir. Sosyal etkileşimin yüksek olduğu yerler, oranın canlı ve yaşayan bir yer olmasında önemli bir unsur olduğu için, kentsel açık mekânlarda bulunan nişler, sosyal hayatın geliştirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir tasarım kriteri olmalıdır.

1.1. Kentsel Niş ve Farklı Araştırmacıların Çalışmaları ile İlişkilendirilmesi

Gür (2015), nişlerin çok sürprizli mekânlar olduğunu ancak bir yerin niş olabilmesi için çok zaman geçmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun için öncelikli olarak mekânın gücünün buna yetmesi gerekir ve sonra kullanıcının oraya tanışması, benimsemesi ve alışkanlık haline getirmesi gerekir. Bunun sonucunda da sosyal etkileşim oluşur. Bu durumda akla şu soru gelir;

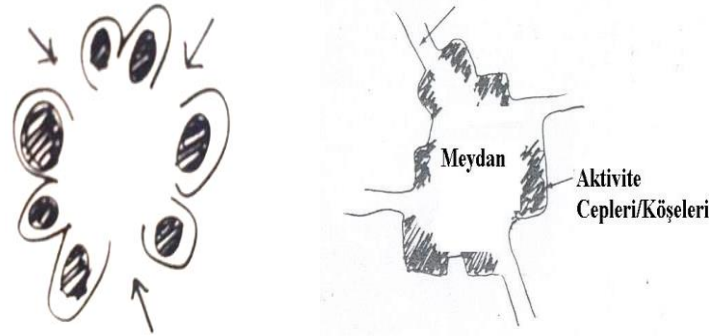
- ✓ İnsanlar bir yeri nasıl benimser, alışkanlık haline getirir, kentsel nişler oluşur ve sosyal etkileşim artar?

Whyte (1980) canlı bir mekânın yoğun, kalabalık köşelere sahip olduğunu ve bu köşelerin oturma duvarları, çıkıntılar, oyuklar, küçük basamaklar, kamusal oturmalar, peyzaj elemanları (ağaç, su, bitki) ile çevrili olduğunu söylemiştir. Whyte'in yaptığı bu tanımlama canlı bir mekânın kentsel nişler ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer kentsel bir mekân bu tür kentsel nişlere sahipse, onun kendi canlı/hareketli bir sosyal hayatı var demektir. Çünkü orası bu özellikler sayesinde insanların zihninde, durulacak, beklenecek buluşulacak yerler olarak yorumlanıp, ilişkilendirilirler ve oraya karşı bir alışkanlık, çevresel biliş oluşur. Böylelikle orası çevre ile ilişki kurulmasına olanak sağlayarak bir boşluk olmaktan çıkıp insanların karşılaşmasına imkân sağlayan, rastgele konuşarak ilişkiye girdiklerini daha uzun zaman geçirdikleri yerler olabilirler.

Gehl (1987, 2010) bir açık mekânın yaşayan-canlı bir yer olması için, orada işe gitmek, otobüs beklemek gibi zorunlu etkinlikler yerine, oyun oynama, selamlaşma, çeşitli türdeki ortaklaşa etkinlikler ve en yaygın etkinliklerden olan insanları görme, duyma gibi pasif etkileşimleri içeren sosyal etkinlikleri yapmaya olanak sağlaması gerektiğini söylemiştir. Gehl (1986, 2010) bunun için bir mekânın yumuşak köşeleri olması gerektiğini söylemiştir. Bu yumuşak köşeler net sınırlar, boşluklar, aktif cephe, duvarlar, kamusal oturmalar, ağaçlar gibi fiziksel göstergelerle küçük ölçekli mekanlara bölünürler ve samimi, insanları spontane şekilde

etkinliklere girmeye teşvik eden anlamlı-iyi tanımlanmış yerler olurlar. Gehl'in yumuşak köşeler olarak tanımladığı bu yerler kentsel birer niştir.

Alexander et al. (1977) da benzer şekilde açık mekânların, insanları köşelerine doğal bir şekilde çekecek fiziksel özelliklere sahip olması gerektiğini ortaya koymuştur. Eğer bu köşeler insanları oyalayacak özelliklere sahip değilse, çevreyle etkileşimin kurulamayacağını bundan dolayı durdukları zaman geçirdikleri yerler değil, yürüyüp geçilen boşluklar olacağını belirtmiştir. Çünkü insanlar açık mekânlarda zaman geçirmek için karar vermezler, oyalanma, durma, zaman geçirme eylemleri insanların mekânla yavaş yavaş ilişki kurma süreciyle oluşur. Bunun için açık mekânlar fiziksel olarak lineer bir hat boyunca uzanacak şekilde tasarlanmaktansa, köşelerde, yolların kenarında, girişlerde küçük boşluklar, çıkıntılar, sınırlar yaratılıp aktivite cepleriyle, kesişme noktalarıyla çevrili bir fiziksel yapı oluşturulmalıdır (Şekil 1). Küçük kapanmış alanlarla tanımlanan bu fiziksel özellikler, çeşitli etkinlikleri içerir, insanları içine çeker. Böylelikle insanların uzun dönemde zihinlerinde orayı çeşitli etkinliklerin meydana geldiği bir yer olarak ilişkilendirmesine olanak sağlar.

Şekil 1. Bir meydan ve onu çevreleyen aktivite nişleri (Alexandar vd. 1977)

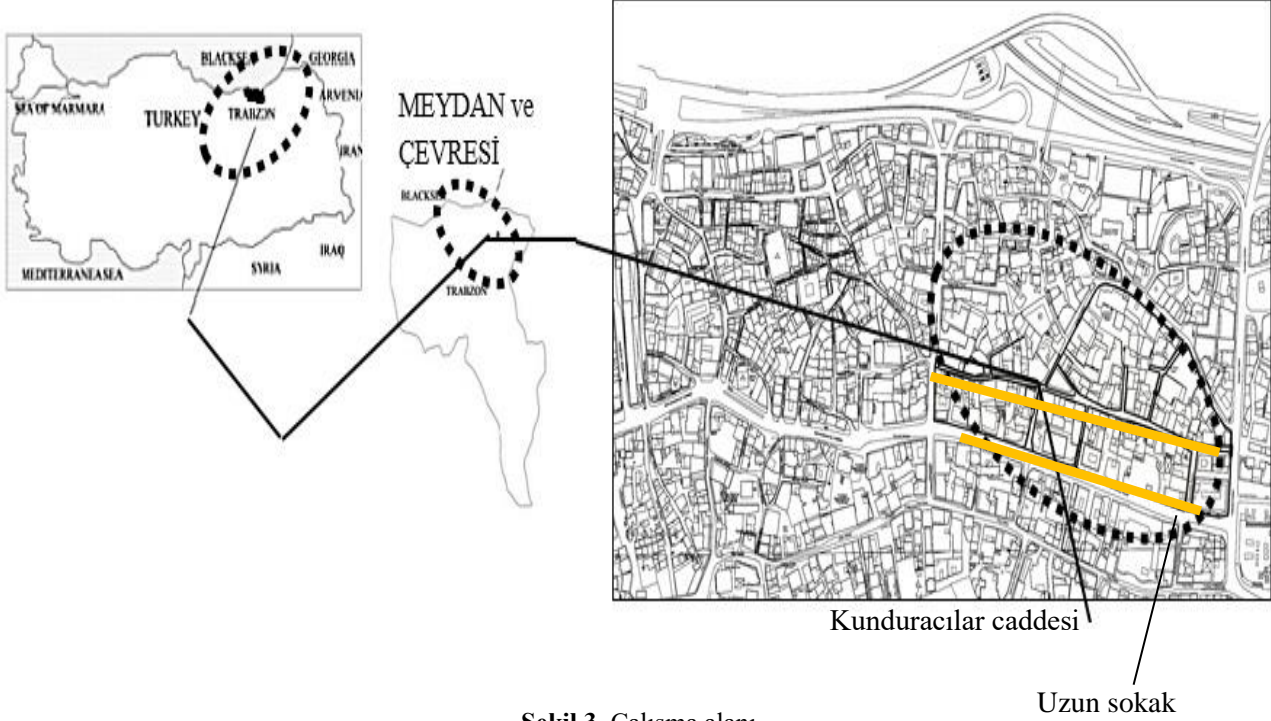
Whyte (1980) , Gehl (1986) ve Alexander vd. (1977)'in yaptığı bu tanımlamalar göz önünde tutularak bir kentsel açık mekânı kentsel nişe döndüren özellikler ortaya konmuştur (Şekil 2).

Şekil 2. Araştırmanın teorik modeli

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, kentsel açık mekân olarak Trabzon kenti merkezinde bulunan Uzunsokak ve Kunduracılar alışveriş caddesi incelenmiştir. Caddenin fiziki yapısı belirlenen kriterlere göre (boşluk, köşe, oyuk, duvarlar-basamaklar) kentsel niş olma düzeyi göre irdelenmiş daha sonra yapılan gözlemler ile kentsel nişe dönüşen mekânlar ile insanların sosyal etkinliklere girme düzeyleri karşılaştırılarak arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

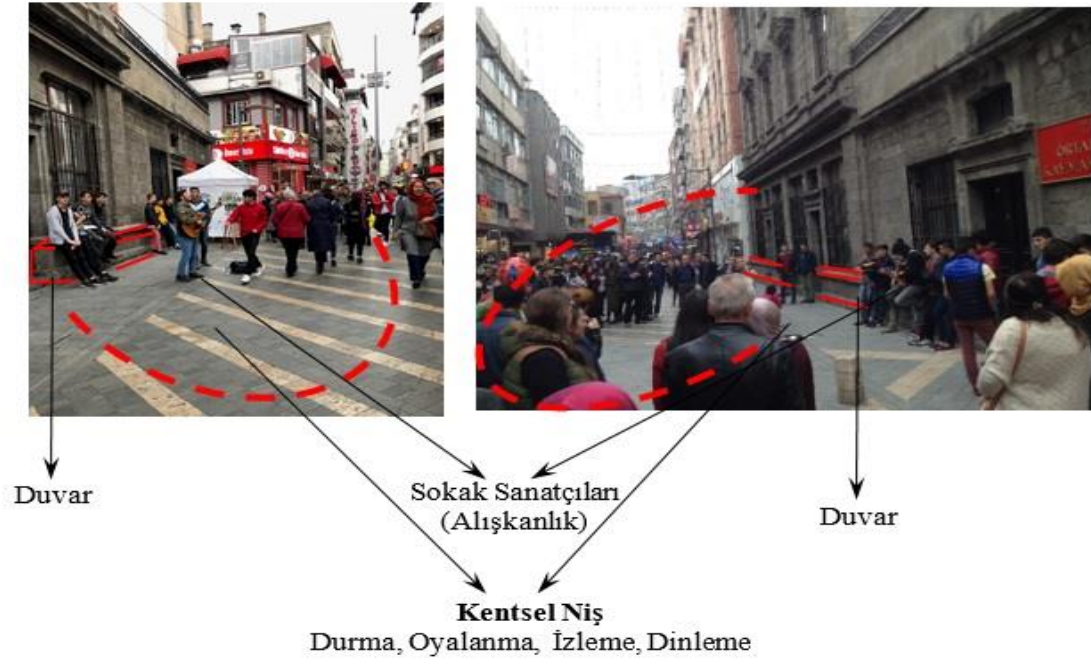

Şekil 3. Çalışma alanı

3. BULGULAR

Trabzon kentinde bulunan Uzunsokak ve Kunduracılar caddesinde yapılan 1 haftalık gözlem sonucunda, binanın dış cephesinde bulunan çıkıntı ve duvarlar, haftanın farklı günlerinde sokak sanatçılarının sahne olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4). İnsanlar, sokak sanatçılarının etrafında dizilerek oradan geçip gitmemiş, onları izleme, dinleme gibi etkinlikleri yaparak durup zaman geçirmişlerdir. Bu gözlem sonucunda, sokak sanatçılarının bu duvarı ve önündeki boşluğu bir sahne olarak kullanılmak için alışkanlık haline getirdiği belirlenmiştir. Kullanıcıların ise buradan geçerken, mekânın içinde farklı bir etkinlik, farklı bir mekânla karşılaşma olasılığının ve fark edilirliğinin yüksek olduğu, bu nedenle buralara karşı benimseme, hatırlama ve akılda kalma gibi duygular oluşturabilecekleri tespit edilmiştir. Böylelikle buralar zamanla, sokak içinde farklı etkinliklerin meydana geldiği ve insanların birbirleriyle kısa süreli iletişim kurabildiği alt mekânlar yani kentsel nişlere dönüşmüş ve canlı-yaşayan yerler olmuştur.

Kunduracılar caddesinde bulunan, bir sokağı diğerine bağlamak için geçiş olarak kullanılan bir bölge (Şekil 5), orada bulunan bir bordür sayesinde insanlar tarafından oturlan, dinlenen bir mekân olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Burası aslında herhangi bir oturma donatısı olmamasına rağmen, kullanıcılar tarafından bu fiziksel özelliği ile oturulacak bir yer olarak ilişkilendirilip farklı kullanıcı grupları (çocuk, kadın, erkek) ve aynı anda farklı kullanımlara (sigara içme, oyun oynama, sohbet, dinlenme, izleme) olanak sağlaması ile kentsel nişe dönüşmüştür. Böylelikle geçilip giden bir boşluk olmaktan sosyal hayata katkı sağlayan bir yer olmuştur.

Şekil 4. Uzun Sokak'ta duvar ile birlikte kentsel nişe dönüşen bir mekân

Şekil 5. Kunduracılar caddesinde bordürle birlikte kentsel nişe dönüşen bir mekân

Cadde üzerinde bulunan duvar üzerinde bırakılan boşluk ya da oyukların, insanlar tarafından dinlenme, sohbet etme gibi etkinliklerin yapıldığı bir mekân olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 6). Bu etkinliklerin zamanla bir alışkanlık haline geldiği ve farklı kullanıcılar tarafından aynı amaçlarla kullanıldığı ve oranın geçilip gidilmeyen, insanların durduğu zaman geçirdiği bir kentsel niş olduğu belirlenmiştir.

Şekil 6. Kunduracılar caddesinde bir oyukla beraber kentsel nişe dönüşen mekân

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kentlerdeki açık mekânlar insan ihtiyaçlarının karşılandığı önemli merkezlerdir. Ancak bazı kentsel açık mekânlar insanların ihtiyaçlarını karşılamada başarılı olurken bazıları ise başarısızdır. İnsan ihtiyaçlarını karşılamada daha başarılı olan mekânlar, farklı etkinliklerin bir arada yapılabildiği, farklı kullanıcı gruplarını (kadınlar, erkekler, çocuklar) kapsayanlardır. Yapılan araştırma sonucunda bu tür başarılı mekânların kentsel niş ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Çünkü kentsel niş olabilen açık mekânlar, bordür, boşluk, oyuk gibi fiziksel özellikleri ile insanların daha çok dikkatini çeken, akılda kalıcı ve hatırlanabilir özelliklere sahiptirler ve oraların daha uzun süre kullanılmasını, insanların aynı anda farklı etkinlikleri yapmasını, her yaşta insanın kullanılmasını sağlayarak oranın daha canlı bir yer olmasına katkı sağlarlar. Bunun aksine kentsel nişin oluşmadığı açık mekanlar, yürüyüp geçilen, kullanılmayan ya da sadece zorunlu etkinlikler için kullanılan başarısız mekanlar olur.

Sonuç olarak tasarım ile ilgilenen araştırmacılar, açık mekânlar tasarlarlarken kentsel nişe dönüşebilecek mekân öğeleri ile tasarımlarını yaparlarsa, başarılı açık mekânlar tasarlamış olurlar. Böylelikle hem geçilip gidilen boş mekânlar yerine, herkes tarafından kullanılabilen, insanlar arasında sosyal etkileşimini yüksek olduğu canlı mekânlar yaratabilirler.

KAYNAKLAR

- Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I. ve Angel, S., 1977. A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction, New York: Oxford University Press.
- Antmen, A. (2013) From a Traditional Architectural Element to a Contemporary Art Installation: Way of Using the Niche. Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergi, 2,3(2) 1-9
- Gehl, J., 1986. Soft Edges in Residential Streets, Scandinavian Housing and Planning Research, 3, 89–102.
- Gehl, J., 1987. Life Between Buildings, New York: Van Nostrand-Reinhold.
- Gehl, J., 2010. Cities for People, Island Press, Washington, Covelo, London
- Germen, M. (2001). Korunaklı liman ve niş kavramları üzerine. XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, (6), 97-102.
- Göker, G. Ve Wilson, C. (2001). New York'un Nişleri. XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, (6), 110-113.

Gür, Ş. Ö. 2016. “Yeri Okumak”, Kent Merkezlerinde Yaya İzleri Atölyesi, s: 16-35, Editörler: N. Kuloğlu, H. Acar, A. Yavuz, K. Günay, Aydan Yayıncılık, ISBN: 978-605-01- 0915-3, TMMOB Şehir Plancıları Odası.

Hertzberger, Herman,2009,The Schools of Herman Hertzberger, 010 Publishers, Rotterdam.

İslamoğlu Ö. Ve Usta, G. (2016). Herman Hertzberger Okullarında Esneklik Anlayışı. Mimarlık 390.

Şahin E. ve Dostoğlu N. (2007) Kentsel Mekân Tasarımında Doğal Verilerin Kullanımı. Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 12, 1, 29-40

Specter, K. D. (1974). Urban spaces. Greenwich: New York Graphic Society Ltd.

Tozkoparan, T. (2001). Mekanın Poetikası. XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, (6), 93-96

Whyte, W. H., 1980. The Social Life of Small Urban Spaces, Washington DC: The Conservation Foundation.

Yavuz, M. F. (2005). Mimaride Niş Kavramı, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yörür N., Akkurt H. B. Ve Altun, D. A. (2018). Kırsal yerleşimlerde koruma odaklı mekânsal gelişim stratejileri: Kavacık-İzmir. In (ed) Doğan A. ve Gönüllü G. Current Debates in Sustainable Architecture Urban Design & Environmental Studies.IJOPEC Publication, 71-86